

Ideea

Sorin Borza

Despre intelectualii din Est și noua cultură a consensului

Tentativa de a declanșa o dezbatere privitoare la „ispita” intelectuală a consensului în estul Europei stă din capul locului sub dubla amenințare a indiferenței interlocutorilor: pe de-o parte fiindcă unii ar putea respinge discuția din rațiuni precum lipsa de interes public, iar alții cu argumentul că nu e un moment potrivit. Aș vrea să răspund de la început acestor obiecții aflate la dispoziția oricărei „gândiri europene” cu o observație plină de spirit practic. De cele mai multe ori lucrurile care contează au prostul obicei de a deveni importante pentru oameni doar *a posteriori*, atunci când efectele lor au făcut deja semne în istorie.¹ În consecință, nu pare foarte greu de înțeles pentru ce, în vremurile noastre rentabilitatea interesului pentru idei în înțelesul său consistent rămâne, oricum am privi chestiunea, un scandal logic. Cu sentimentul că subiectul poate fi dezbătut dincolo de suspiciunile privind caracterul deceptiv² al oricărui text trec rapid peste câteva obiecții calificate de mai degrabă de zelul interesat al interlocutorilor decât prin pertinentă³.

E ușor să ne închipuim faptul că o privire critică asupra efectelor sociale și politice ale consensului intelectual nu va fi preluată consensual.

1. Nu cred că îmi va fi prea greu să găsesc suficienți contemporani dispuți să vă confirme senin că intră în ordinea firescului interesul lor imediat pentru un eventual măcel în piața publică în detrimentul unui curs despre fisiunea nucleară la Universitate. Asta în condițiile în care, chiar și o persoană cu nivel de instrucție mediu ar recunoaște imediat faptul că impactul celor două evenimente asupra omenirii (orice o fi însemnând asta acum) ar avea efecte incomparabile.

2. Anumite analize socio-ideologice ajung la concluzia că orice text stă sub semnul unei dezamăgiri. Caracterul deceptiv diminuează pertința operei întrucât fiind concepută sub apăsarea unei nemulțumiri suferă de partizanat și contaminare ideologică.

3. Un „ton european” al abordării nu se poate susține cu argumentul sumar conform căruia la nivel comunitar (eventual poziția oficială a UE) este identică...

O tipologie a consensului sau un inventar al patologiilor asociate nu ar face decât să trezească apetitul polemic al unor contemporani destul de abili pentru a pierde esențialul: conformismul intelectual din Europa de Est nu contează pentru noi ca teză filosofică, ci trebuie înțeles în calitate sa de ideologie chemată să propună o direcție istorică în Europa. A înțelege natura conformismului în Est poate apărea drept țintă filosofică a unor cercetări cu caracter regional. În realitate, *faptul de a vorbi direct despre maladiile culturii consensului este un demers ceva mai modest: el legitimează un denunț al vasaletății postmoderne* pe care economia globalizată îl propune unor națiuni în derivă.

Apare atunci cât se poate de previzibilă suspiciunea pe care o asemenea încercare de „lichidare” a confortului cotidian ar trezi-o în rândurile celor care nu se despart nici măcar în așternutul conjugal de morga academică. Riscul unei asemenea sentințe nu e doar eticheta de discurs provincial, fiindcă faptul de a îngroșa rândurile unei categorii destul de pestrițe de intelectuali care bocesc „soarta culturii naționale în aceste vremuri indigente” rămâne un neajuns pasager. Mi-e teamă că subiectul în sine suferă în mod explicabil de penuria interlocutorilor bine intenționați. O atitudine de tip *open-mind* ar putea fi costisitoare în situația în care plutonul de specialiști frecventabili din domeniu poate transforma miraculos personaje dintre cele mai inofensive în *persona non-grata*. Și în definitiv ce ar putea îndemna un intelectual respectabil să se expună în acest fel?

Consensul a constituit secole de-a rândul un ideal. De la contractualismul primitiv până la proiectul kantian al păcii eterne el părea să fie un țel pentru o lume marcată de violență și confruntare. Cunoașterea științifică fundamentează o formă specifică de acord interuman, dar oamenii pot acționa consensual și atunci când jefuiesc o bancă. E consensul științific mai puțin vinovat de acțiunile pe care le determină pentru că nu se concretizează nemijlocit în acțiuni criminale? E calculul statistic inofensiv atunci când stabilește că, în principiu, e mai eficient să punem în pericol viața câtorva soldați în Orient decât să trăim sub spectrul unei crize imediate a petrolului?

Pentru că subiectul este în mod evident un excelent subiect pentru un tratat consistent de filosofie, e rezonabil să observăm aici doar simplul fapt că termenul „consens” a preluat simpatetic ceva din aerul prietenos în care se mișcă noțiunea de democrație. Știm însă cu toții că ceea ce numim consens democratic are tot atâta legătură cu adevărul sau știința pe cât aveau vracii triburilor arhaice cu medicina. Școala modernă reflectă acest „spirit democratic” insistând suspect asupra misiu-

Despre intelectualii din Est și noua cultură a consensului
nii sale formatoare: formând „competențe” școala substituie conformismul prin ignoranță (*conformism proletar*) o formă de conformism interesat (*conformismul elitei*). Din punct de vedere moral, conformismul elitei e mult mai vinovat, de vreme ce implică un conformism public pe un fond de neacceptare privată (*private disagreement*). Atitudinea publică golită de ghidaje morale poate avea diverse cauze, și pe acest fond putem discuta grade diferite de vinovăție. Totuși *principala maladie a culturii consensului în Europa de Est este conformismul interesat al elitei*.

E cât se poate de evident faptul că școala preia orice șoc social semnificativ care reflectă simptomatic criza morală pe care o acuză postcomunismul. Acest lucru e consecința directă a misiunii civice și politice a educației: „Le problème aujourd’hui est de former des citoyens, qui sont les membres d’une *cite à naître*, autrement dit censés, d’une part, entrer dans une communauté; de l’autre, avoir assez liberté pour en imaginer une autre. Donc l’école sera plus, désormais, qu’un organe assurant la continuité politique ou idéologique d’une cite.”⁴ Dar cum a fost posibilă pervertirea valorilor într-o societate care și-a recâștigat libertatea? Cum s-a ajuns la o formă de delegitimare a valorilor ridicată la rang de practică instituțională?

Analizele sociologice orizontale probează statistic corupția și suspiciunea globală față de derapajul economic și politic al unei societăți unde democrația respiră odată la patru ani. Postcomunismul a fost procesat la nivelul mentalului colectiv ca o oportunitate pentru descărcări sau ca pericol de vasalizare. Elita intelectuală a înlesnit încetățenirea acestei perspective prin neimplicare sau (mai grav) prin angajament interesat și consultanță ideologică. După o serie de tresăriri orgolioase societatea civilă din Est a suferit o implozie lăsând astfel drum liber unui discurs civic primitiv: cu fundamente culturale precare oameni validați exclusiv prin frecvența aparițiilor la televiziune au confiscat prestigiul elitei clasice. În aceste cadre avem la dispoziție doar soluții radicale. Demonetizarea prestigiului intelectual în Est trebuie stopată prin vertebrarea morală a dezbaterii publice. Nu am aici în vedere doar relocarea logică a unor teme europene ci și concedierea discursului populist. Precaritatea legitimării mediatice a opiniei trebuie adusă imediat în discuție. Cine și cât mai poate lăsa pradă indiferenței derapajul unui soi de neo-anarhism (indispus fără metodă) și abdicarea de la „spiritul european” care încearcă de o bună bucată de vreme medi-

4. Guyon, Patrick, *Pour une politique de l’esprit*, Ed Jerome Millon, Grenoble, 2008, p. 116

ul universitar din România? Ce au de spus intelectualii din Est într-o lume europeană unde conductele de gaz din Rusia fac elocvent filosofie comunitară?

Intenția de a cupla Estul retardat la „culturile majore” din Occident riscă să devină o fixație perimată. Oamenii de cultură din Est au toate motivele să se întrebe dacă nu cumva e momentul să-și reevalueze prioritățile având în vedere criticile tot mai consistente cu care se confruntă sistemele de educație occidentale⁵. Patrick Guyon observa că nu ne confruntăm azi doar cu un proces de transformare a școlii în furnizor de servicii educaționale, ci cu o veritabilă disoluție a unui tip specific de raporturi. Performanța culturală stă în mod nefericit sub semnul îndeplinirii (dacă se poate înainte de termen) a noului „plan cincinal”. Pe care nu-l mai fixează partidul, ci „recomandările” Comisiei Europene sau rapoartele Fondului Monetar Internațional. Cum orice depășire a producției implică investiții și tehnologii îmbunătățite, e de înțeles faptul că Universitățile noastre seamănă tot mai mult cu niște platforme industriale⁶. Va trebui să admitem la o analiză cât se poate de binevoitoare că ele produc în mare parte ceva ce nu se vinde foarte bine și (în definitiv) nu ar trebui să producă.

Cultură, contaminare ideologică și consens

Pentru că orice resentiment mai grațios scăpat pe Internet prin furia (deloc sacră) a vreunuia dintre restanțierii mei ar putea fi suspectat ca fiind *act fundamental de cultură* v-aș cere îngăduința să pasăm oarecum primitiv perplexitatea postmodernă față de orice definiție doctă a problemei, admițând pur și simplu că un act de cultură fundamental este un conținut spiritual la care se raportează o epocă în termeni de valoare.⁷ Cred că ar fi contraproductiv să invoc aici exemplul culturii grecești sau germane pentru că în mod evident trebuie să avem

5. Guyon, Patrick, *Pour une politique de l'esprit*, Ed Jerome Millon, Grenoble, 2008, pp 44-48

6. Manolache, Viorella, *Noua elită politică din România postcomunistă*, studiu (rezumat teză doctorală) „În România postcomunistă *elitele politice* au fost recrutate mai ales din rândul nomenclaturii și al tinerilor tehnocrați ai anilor '80 crescuți în spirit de perestroika sub aripa protectoare a regimului comunist. *Elita politică postcomunistă* s-a autoreprodus, pe fundamentul unui capitalism românesc marcat, în limbajul lui Teodor Baconsky, de o etică slabă și supus unui mecanism provincial de autoperpetuare.”

7. Folosesc aici conceptul de valoare în sensul său non ideologic și trans-istoric, ceea ce contează și oferă repere principiale și acționale pentru posteritate.

Despre intelectualii din Est și noua cultură a consensului în vedere ceva mai mult decât atât. Pentru a nu rata o fixare mai aplicată a intențiilor mele aș mai spune poate că nici o nație nu e capabilă să facă istorie (în sensul clasic al termenului) fără ca mai înainte să fi produs un excedent epocal de cultură. *Istoria mare* e totdeauna un exces, în sensul în care ea pune în forme de civilizație cotidiană (uneori grațioase, alteori nefirești) un eveniment, o excelență culturală. Cultura, în forma ei exemplară, nu este un produs de serie. Dacă premisele la care am recurs sunt acceptabile, e limpede pentru oricine faptul că în mediul universitar (viguros vertebrat de un consens profitabil) excepționalismul cultural nu supraviețuiește pe termen lung. Ce fac și mai ales ce ar trebui să facă școlile într-o epocă unde spiritul carceral⁸ dictează lecția succesului și prefigurează destine?

Managementul rezonabil al raporturilor cu moștenirea culturală proprie derivă din calitatea judecăților de ordin cultural. Mediul universitar este cadrul formal unde judecățile capătă anvergură. Tezele ideologice extrag adesea motive de legitimitate profitând de prestigiul intelectual asociat catedrei. *Nici o dezbatere culturală sinceră nu poate evita angajamentul, dar își poate prezerva seriozitatea analizând onest riscul ideologic al oricărui discurs cu caracter public.* Cultura înaltă ca expresie insurgentă a ieșirii din spațiul intelectual securizat de consens nu este fatalmente produsul rațiunii, dar cultura care lasă semne în istorie e inevitabil articulată formal pentru a deveni normă de civilizație. Rumoarea academică pe care o provoacă lansarea unor direcții noi în cultură sau în științe nu derivă din penuria sistemului de cunoștințe, ci reflectă limitele de principiu ale rețetelor de preluare a oricărui conținut inclasabil. În termeni mai clari: revoluțiile intelectuale sunt mai degrabă rezultate ale unor interpretări noi (adesea indecente din perspectiva academică) pentru fapte cunoscute și nu invers. Ca orice structură rigidă, mediul universitar refuză să-și reevalueze arhitectura funcțională, pentru că orice decizie în acest sens ar permite o reșezare a raporturilor de influență (și implicit putere) în interior.⁹

8. Michel Foucault teoretizează magistral tema.

9. În România e de notorietate controversa puternic ideologizată a unor foști miniștri ai educației. Prestigiosul rector al UBB Cluj, profesorul Andrei Marga (și el fost ministru al educației), pe de o parte, și pe de altă parte noul val în frunte cu ex-ministrul Mircea Miclea (girat politic de premierul Emil Boc și de timidul ministru al educației Daniel Funeriu) sunt exemple ale felului în care doi intelectuali cu statură incontestabilă pierd cea mai bună ocazie de a reforma sistemul de învățământ românesc. A devenit clar și pentru neavizați că angajamentul interlocutorilor depășește cadrele dezbaterii de idei din clipa în care trimiteri-le la biografii personale și recursul la „argumentum ad hominem” domină copios dialogul.

Universitatea este locul în care prestigiul intelectual se întâlnește cu puterea. De aici ideea, oarecum tradițională, potrivit căreia școala legitimează. Îndreptățirea de a porunci pe baza argumentului competenței nu e deloc nouă.¹⁰ Dar odată cu transformarea informației în sursă decisivă de putere¹¹ școala a devenit o țintă mult mai interesantă pentru competitorii politici. „On a fait l'hypothèse que le concept d'école-démocratique, établi comme pierre d'angle, est le motif générateur non d'une ordre commun mais de sa destruction, obligeant à porter le regard sur le fétiche démocratique lui même inquestionné. Finalement, on se demande si la démocratie ne trouve pas dans l'école *et sa fin... et sa fin*.¹² E de presupus că sfârșitul școlii și sfârșitul democrației sunt legate, dar în alt fel decât se temea Guyon. Oricum am privi chestiunea, sistemele educaționale moderne tind să preia și să păstreze pârghiile de validare intelectuală, pentru că prin aceste pârghii convertesc discursul public în resursă de autoritate politică. Această tendință (deloc nouă) se manifestă cu claritate în cazul regimurilor de factură autoritară.¹³ Educația formală și cultura în genere și-au asumat în lumea modernă o dimensiune ideologică mai transparentă nu pentru că ar fi vrut, ci fiindcă intelectualii nu au avut de ales. Iar *plasamentul prioritar în orizont consensual e răspunsul firesc al contaminării ideologice a actului de căutare a adevărului*.

Pentru că, la fel cu orice structură non-faustică, actul de cultura nu se prezintă simțului comun ca o emanație a logicii imediatului și nu poate fi propus spre consum reflexiv, el are nevoie de un vector de promovare și diseminare publică. Promovarea aduce finanțare și finanțarea asigură influență. Cercetarea științifică și elaborarea produsului de cultură implică cheltuieli și performanța e condiționată de accesul preliminar la resurse. Dar cine ar aloca resurse pentru a afla un adevăr care infirmă propria versiune (viziune) despre lumea în care era îndreptățit să ia decizii?

10. Când filosofilor vor fi regi și regii vor fi filosofi, spunea Platon, abia atunci cetățile vor fi conduse cu înțelepciune.

11. A lua decizii corecte înseamnă a dispune de informație

12. Guyon, Patrick, *Pour une politique de l'esprit*, Ed Jerome Millon, Grenoble, 2008, p. 117

13. Nazismul și comunismul exemplifică suficient această teză. Liga Națională a Profesorilor Național-Socialiști (NSLB) a furnizat constant rapoarte privind fiabilitatea politică a profesorilor care erau numiți în anumite funcții sau urmăreau doar promovarea în carieră. Sarcina declarată al NSLB era aceea de a crea noi educatori ai tinerețului german în spiritul național-socialismului. Majoritatea covârșitoare a profesorilor activi din Germania acelor ani erau membri ai ligii.

Despre intelectualii din Est și noua cultură a consensului Catedre și partizani

Mediul universitar livrează frecvent teze sociale și câtă vreme o face fără pretenția de a produce verdicte e bine. Profesorii acceptă greu că e posibil ca vreunul dintre ei să nu fi cunoscut și să nu fi spus adevărul în domeniul unde și-au prezumat competența. Există de aceea în toate domeniile concurență permanentă și școli de gândire pe poziții de adversitate. Tocmai de aceea valorile de cultură nu devin (decât prin accident) o marfă pur academică. Ele nu se sprijină pe o formă determinată de știință, chiar atunci când sub anumite aspecte, o implică. Valorile culturale sunt ușor de recunoscut pentru că ele depășesc cadrele convenționale ale consensului¹⁴.

Cultura ca act social fondator denunță și corectează o lipsă de sens, dar e mai mult decât o expresie a științei: înainte de toate, cultura e o formă de ieșire din impotență. Dacă actul cultural e o formă de înțelegere a lumii care sa apucat metodic de treabă (în plan social) atunci e cât se poate de firească tentația ideologiilor moderne de a se „echipa” cultural. Activitățile de tip academic au primit o miză pronunțat politică nu pentru că intelectualul ar fi devenit în mod spontan mai eficace pe linia capacităților sale de a face descoperiri științifice sau pentru că prin arta sa poate spune un adevăr nou, ci pentru că e un agent privilegiat de influență. Exploatarea politică a credibilității câștigate la catedră e înlesnită de o întregă mitologie țesută în jurul competenței tehnocraților. Acest lucru a condus în final la deplasarea centrului de greutate al autorității profesionale din zona a „ceea ce știe” un profesor în spațiul a „ceea ce poate face” (eventual a făcut).

Preferința colectivă pentru validare prin conformism e explicabilă în acest context și capacitatea de a lucra pe ipoteze abstracte a devenit treptat o dexteritate puțin spectaculoasă și socialmente nevandabilă. O societate care știe totdeauna cum se face un lucru și nu e interesată mai niciodată „la ce bun”, tolerează bine produsele culturii convenționale. *Calificat prin eficiența lui socială, individul preia adevărul pe dimensiunea sa instrumentală și consumă cultura ca pe o resursă competitivă.*

Conformismul¹⁵ complezent al intelectualului din Est e calibrat în profunzime de rațiuni pragmatice. El nu are prea multe în comun cu

14. Principala virtute a intelectualului de azi o reprezintă pragmatismul. A încetat a mai vâsli împotriva curentului din motive practice. Proslăvește concepte precum *europenizare, solidaritate, prosperitate, este corect politic*.

15. Allen (1965) a sugerat patru combinații posibile de conformism: *conformism public și acceptare privată, conformism public și neacceptare privată* (private disagreement),

solidaritatea înfricoșată a proletarului aflat mereu în căutare de validare¹⁶. Conformismul conjunctural al muncitorilor este în acest sens mult mai greu de încriminat din punct de vedere moral.

Regimul comunist a impus rigori ale muncii intelectuale care nu puteau fi luate în serios, și acest aspect a înlesnit practicarea unor forme de dizidență care nu erau receptate represiv. Arta angajată s-a descalificat prin uzură și ironia populară a detensionat constructiv câmpul debaterii intelectuale. Comunismul producea cândva cultură de calitate pentru că actul cultural era singura formă de evaziune tolerată în sistem. Postcomunismul face recurs la o rețetă mai veche a duplicității și apetența publicului pentru cultură e lipsită de motivații profund intelectuale: e vorba, mai degrabă de un efort de *upgrade* calculat în termeni de randament social. Intelectualul consensual citește pentru a fi instruit. El are în fișa postului (ca sarcină) lectura și se confruntă periodic cu măsura cuantificabilă a progreselor sale.

Cultura nu reclamă imperativ seducție, chiar dacă seducția rămâne un argument pentru inevitabila înrădăcinare a culturii dincolo de tenacitatea lui „a ști”. Dincolo de orice catedră care livrează cultura ca resursă social competitivă stă un „artizan” și un „negustor”. Profesorul modern oferă „servicii educaționale” și urmărește centrarea actului educațional pe „formarea de competențe”. Dar oricâtă pricepere ar dovedi în promovarea produselor, el nu-și poate trăda condiția. Educația de calitate și serviciile educaționale sunt activități cu ținte diferite. Serviciile educaționale presupun proceduri, educația este o preocupare continuă pentru dezvoltarea personală și o vocație. Mai direct spus: exportul buștenilor și educația au norme de bună execuție fără capitole comune. Ipoteza, oarecum seducătoare, că de dragul obiectivului educației de masă (eventual *life long learning*) ar fi mai nimerit să ne concentrăm pe standarde pedagogice clare generează o regretabilă confuzie la nivel de sistem: mai multe examene și mai multe diplome nu înseamnă nemijlocit mai multă cunoaștere și mai

nonconformism public și neacceptare privată, și nonconformism public și acceptare privată. Cazul de conformism public și neacceptare privată, specific mediului academic din Est, constituie ceea ce literatura de specialitate americană numește complezență.

16. Muller, Florin, *Rev. št. Pol. Rel. Int.*, VI, 1, p. 71-76, București, 2009. „Conformismul este completat, în cazul muncitorimii și țărănimii, și din permisivitatea (sau din incapacitatea de a schimba ceva) Partidului-Stat de a (se) constitui (drept) o subcultură de tip urban care drenează, mai ales în anii '80, nemulțumirile și starea de complacere în sistem. Conformismul este însoțit și de deresponsabilizarea tot mai clară a muncitorimii...” (<http://www.ispri.ro/content/revista/1%20site/71-76%20Florin%20Muller.pdf>)

Despre intelectualii din Est și noua cultură a consensului multă competență. Dorința firească a unei societăți de a pregăti oameni dispuși și capabili să facă ceva pentru semeni nu justifică în nici un fel reorientarea școlii spre o formă de știință accesibilă (așa numita știință de masă). Incapacitatea unei societăți de a face filosofie la cel mai înalt nivel se regăsește (ca efect) direct la nivel politic decizional. Actul de guvernare implică o formă determinată de știință. Însă politica, așa cum credea Platon, e totodată o formă de artă și în acest sens are toată îndreptățirea să pregătească terenul pentru soluții originale. Capacitatea de a gestiona politic situații istorice aparține doar personalităților marcate de o viziune clară și sănătoasă a lumii. În absența culturii nu putem vorbi de perspective sănătoase. Națiunile cu parcurs istoric important au manifestat în premanență interes pentru acte originale de cultură, și acest interes a fost mereu încurajat politic.

Cred că sunt încă destui aceia care ar găsi îndreptățită constatarea că o cultură maturizată înlesnește destulă înțelegere¹⁷ a lumii și numai întâmplător o formă exclusivistă și bine determinată de știință a seducției. Cultura întemeiază în primul rând un raport cu lumea trăită și doar în subsidiar dă lecții de întreținere a unui dialog convivial cu interlocutorii. Sub raport metafizic, această întâmplare apare mai clar în expresia: cultura structurează regulile de gestiune ale căutărilor noastre de Ființă. Ea urmărește să spună ceva esențial în raport cu sensul ființării.¹⁸

Dar așa cum o pictură nu este un amestec de culori și o simfonie nu e o combinație elaborată de sunete, cultura nu e o succesiune de acte conformiste ce înlesnesc accesul la un standard social. Așa stând lucrurile, mă tem că transferul de cunoștințe dinspre catedră spre student e pe drept asemănat de mulți cu exportul de bușteni din munții României către fabricile germane de mobilier. O asemenea ipoteză nu e deloc seducătoare și sunt sigur că ar întâmpina destulă rezistență chiar din partea celor care au realmente ceva în comun cu valorile culturii din Europa de Est.

În lipsa oricăror repere faptul de „cultură temeinică” are rolul de a conserva o anumită inocență a judecății¹⁹. Această doză inițiativă de

17. Înțelegerea implică obligatoriu cunoaștere dar nu se rezumă la cunoaștere.

18. Faptul că se pot invoca în acest context concepte ale gândirii heideggeriene nu l-au împiedicat pe celebrul filosof ca în perioada rectoratului la Freiburg să își denunțe colegii (Hermann Staudinger sau Eduard Baumgarten) ori foști studenți (Max Muller) ca fiind incompatibili cu național socialismul.

19. E vorba de a recunoaște aici că utilitatea nu poate fi criteriu ultim de legitimare a acțiunii umane. În absența acestei conștiințe orice cultură pare a fi doar un moft.

inocență o expune la ridicol și acesta este un risc pe care mediul universitar îl consideră inacceptabil. Faptul esențial de cultură poate trece neobservat din rațiuni ideologice și această discreție constituie una din frânele istoriei. Dacă orice „act fundamental de cultură” este un act riscant, reciproca se confirmă mai rar. Asta ar trebui să ne facă mult mai înțelegători față de majoritatea personalităților academice care vor prefera să profite cu seriozitate și aplomb de pe urma acelei „științe cuminti” (Popper) care îți poate aduce recunoașterea publică și un statut social și financiar respectabile.

Presupun că apar adesea situații în care cunoașterea se articulează pe rigori independente de orice preferință. *Nu cred însă că în epoca noastră se mai poate dezvolta vreo formă de știință imună la orice axiomatică determinată de un mod preliminar de înțelegere a lumii.* Un raport politic asociat însoțește orice formă omenească a înțelegerii. Asta fiindcă actul cunoașterii presupune distincții și dezvoltă atitudini. Cunoașterea face cu puțință judecata de valoare care stă la originea deciziei de a trece la acțiune. Mai clar spus, nu cred că cineva care face azi știință poate pretinde fără teama de a greși că nu a fost niciodată implicat în politică. În orice caz e abundent probat faptul că inteligența dispusă să poarte papion²⁰ va fi expusă invariabil „suspiciunii de masă”²¹ pentru bunul motiv că orice prost își poate cumpăra fără prea mari eforturi un papion în vreme ce, oricât de îndestulat ar fi cineva nu sunt cunoscute metode certe prin care cineva și-ar putea îmbunătăți contra cost coeficientul de inteligență.²²

Ar fi o naivitate să ne închipuim că apărătorii conformismului vor uita să deplângă lipsa noastră de respect față de adevăr. Nu cred că atunci când se vorbește în acești termeni despre conformism și educația de masă oamenii ar trebui să-și întrețină iluzia că se pot face, din cine știe ce motive, mai bine înțeleși. E totuși la îndemâna oricărui om de bun simț să constate că, în vreme ce un tânăr dorian ar fi putut înțelege dintr-o privire cercurile și calculele lui Arhimede, un vajnic soldat al Romei a fost gata să-l execute fără să se fi preocupat vreodată de rosturile geometriei.

20. Să renege profitul imediat al plasamentului conformist.

21. A face politică înseamnă, în definitiv, a avea un interes.

22. Asta nu înseamnă cătuși de puțin că nu poți obține, la nevoie, dacă dispui de suficientă șpagă, de o acreditare formală (cu parafă de la guvern) a unor competențe remarcabile în cele mai esoterice domenii.

Despre intelectualii din Est și noua cultură a consensului Despre libertatea virtuală și cultura combativă

Presupun că, în aceeași ordine spirituală ne-am obișnuit mult prea repede să punem cultura pe seama unei anumite dexterități speculative mânate otova de nevoile tot mai frivole de „dezvăluiri” pe care le încurajează mass-media modernă. Consumul frugal de cultură și o anume intimitate cu ironia populară e prima consecință a industrializării producției de semnificație. Această intimitate predispozează o seamă de „oameni ai timpului lor” la tot felul de jonglerii verbale cu alură de autoritate concesionată la catedră. Nu cred că mai miră pe nimeni felul în care, odată postată pe Internet, orice opinie mai bine dresă din condei poate pretinde condiția de analiză cu relevanță publică. Prezumția de autoritate domeniială a acestui tip de mărfuri persistă de obicei până în clipa în care un preopinent mai tenace ar reuși să convingă un virtual auditoriu că „expertul” în cauză e, conform unui clișeu capcană, mai puțin inteligent decât cititorii săi. Cred că cea mai mică suspiciune în acest sens²³ ridică imperativ problema dacă și în ce fel un asemenea text mai poate fi scris.

Încăpățânarea nefirească de a „presta” cultură la botul calului combinată cu pasiunea solidară pentru expresiile accesibile e simptomul vasalității combative. Odată intrat în etapa sa combativă, postcomunismul din Europa de Est se arată ostil confirmării valorilor prin cultură (identificare de extracție clasică), dar păstrează subsidiar nostalgia terenului ferm de validare prin *sensus communis* (care nu e neapărat acultural ori sub cultural). Teza lui Michel Foucault conform căreia e necesar să regândim angajamentul politic al intelectualității în termenii adevăr-putere și nu în baza cuplului știință-ideologie s-a născut tocmai din constatarea că munca intelectuală profesionalizată trebuie să renunțe la a se privi pe sine ca meșteșug. Pentru elita intelectuală postcomunistă această teză este cât se poate de actuală²⁴. În termeni foarte preciși el afirmă că nu se pune problema ca intelectualii să critice acele conținuturi ale științei suspecte de a fi contaminate ideologic, ci să promoveze, dacă este cu putință, o nouă politică a adevărului. „Problema

23. Cum că cititorii unui text ar fi fără excepție mai inteligenți decât autorul.

24. Manolache, Viorella, *Noua elită politică din România postcomunistă*, studiu (rezumat teză) „Elita consensuală și cea periferică, întemeiate pe compromisul istoric s-a (re)activat ca urmare a întoarcerii elitelor la rolurile lor inițiale. Profesionalizarea elitelor politice s-a petrecut pe fondul constituirii unei elite economice distincte de cea politică. Victor Neumann plasează revenirea antielitelor convertite în noi elite, sub o anume viclenie a istoriei care a făcut posibilă revenirea segmentului comunist format la lumina ideologiei anilor '50, în prim-planul vieții publice din România.”

nu este să schimbi conștiința oamenilor sau ceea ce au ei în cap, ci regimul politic, economic, instituțional, al producerii adevărului.”²⁵

În orizontul *vasalității postfeudale* Estul Europei echipează propria *modernitate ratată* prin criterii de import. Nevoia acută de consens cu spiritualitatea (în definitiv cu lumea) occidentală pare să fie mai mult decât un vechi complex de inferioritate. Prins între „pereții” singurătății lui aglomerate omul recent din Est e mai dispus să trișeze ca oricând. Incapabil de reacții neprovocate, el are la dispoziție un întreg arsenal de exotisme. Libertatea, ca dotare personală, rămâne pentru el un accesoriu cu destinație demonstrativă. Ar trebui să fie foarte clar pentru oricine că *nu ești niciodată liber doar fiindcă un guvern sau altul îți dă garanții constituționale pentru asta, ci trebuie să dispui de o înțelegere operațională a stării tale și a lumii fără de care nu poți profita de un sens concret al acestei libertăți*. Vasalitatea postfeudală e înșesată de indivizi lipsiți de libertate. Acești oameni nu și-au pierdut libertatea printr-un mecanism clasic care generează limitări ale opțiunii. Problema lor rezidă într-un profund deficit de natură culturală. În absența articulării unor norme validate prin experiențe de ordin cultural-național, omul nu poate asuma un sens concret și personal al acțiunii libere. Atitudinea extrem conformistă a intelectualității post-sovietice și este principala formă de limitare a libertății. Cultura în calitate sa de temei al autonomiei intelectuale e singurul manual care poate oferi instrucțiuni valide despre felul în care ar trebui să-ți folosești (ca om) libertatea.

Universitățile din Estul Europei au pierdut cursa pentru excelență în momentul în care s-a dovedit că serii de licențiați care nu au probat niciodată capacitatea de a lua decizii reductibile pe cont propriu au performanță socială spre deosebire de colegi mai creativi dar mai puțin dispuși la compromis. Arhitectura universitară e în pericol de implozie și acest pericol are ca principală sursă presupuziția că educația pentru disciplină (în toate sensurile) ar fi mai rentabilă pentru sistem. Statul e în mod evident suprastructural în raport cu o serie de rețele de autoritate și se află în imposibilitatea de a acoperi întregul câmp al raporturilor de putere: Universitatea a devenit un câmp experimental pentru o tehnologie politică.²⁶ Acuplarea ideologică a rezultatelor științei nu e o ino-

25. Foucault, Michel, *Theatrum philosophicum*, trad. rom. Bogdan Ghiu, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2001, p. 410

26. Foucault, Michel, *op. cit.* p. 429 „Sunt tehnici de dominare de o raționalitate extremă. Fără a mai vorbi de colonizare, cu modul său de dominare sângeroasă; e o tehnică gândită cu maturitate, voită în mod absolut, conștientă și rațională. Puterea rațiunii e o putere sângeroasă.”

Despre intelectualii din Est și noua cultură a consensului vație a modernilor. Dar „*artizanatul*” intelectual la o asemenea scară este posibil doar în orizontul unui regim politizat al producției de adevăr. Prima măsură pe care universitățile din spațiul postcomunist trebuie să o pună în aplicare pentru a se relansa competitiv este *decuplarea prestigiului activității de cercetare științifică de pretențiile de autoritate decizională în plan politic*. Orice om politic face recurs la specialiști dar nu fiindcă simte nevoia de mai multă expertiză, ci fiindcă se teme ca altminteri ar putea avea o problemă de legitimitate. Din punct de vedere politic, școala, la fel ca biserica, sunt privite eminentamente ca resursă de putere. Când sistemul oficial de justiție are probleme de credibilitate, cum e cazul în România, cu atât mai mult opinia publică recurge la o formă alternativă de „*informal justice*”. Intelectualii dispun de o formă consistentă de autoritate care produce indiscutabil influență. Ei contează politic în măsura în care ceea ce vehiculează public e convertit mediatic și folosit argumentativ cu valoare de sentință.

Diminuarea dramatică a prestigiului pe care îl conferă catedra e o consecință a angajamentelor ideologice ale noului val de intelectuali. S-a dovedit clar că majoritatea nu aveau ca suport un set de convingeri ci o țesătură de interese.²⁷ Acești oameni vor fi tot mai greu de „utilizat” politic și acest lucru va produce, în mod paradoxal, un viraj prudent dar deja sesizabil al mediului universitar spre spațiul aseptice din laboratoarele de cercetare. Nu e mai puțin adevărat că între lumea universitară și lumea politiciii va rămâne mereu un coridor îngust care nu va fi închis niciodată. Presa va ține în *stand by* fără remușcări orice ins care poate fi încartiruit în această nișă și ale cărui dexterități retorice asociate cu un deficit camuflat de articulare personală îl pot recomanda pentru azil. Azilanții *talk-show* nu sunt pe de-a întregul nici profesori, nici jurnaliști și totuși televiziunile îi prezintă ca analiști sau oameni de cultură. Ce cultivă ei la ore de maximă audiență recoltează politicienii în urnele de vot.

În acest spațiu îngust proliferază o „cultură de risc major” care a intrat pe piața globală de informație cumva la concurență cu șansoneta și tabloidul. Amenințată de lipsa îngrijorătoare de consistență, acest tip de cultură și-a confecționat clișee și subzistă prin pedanterie²⁸. Câtă vreme are ratingul asigurat, această bolboroseală academică va trafica

27. Nu știu cât de semnificativă ar putea fi (în acest sens) întâmplarea că Traian Ungureanu sau Cristian Preda au devenit europarlamentari pe listele Partidului Democrat-Liberal, iar H.-R. Patapievici conduce onorabil Institutul Cultural Român. În mod cert ei nu ar fi găsit niciodată susținere din partea unei puteri ale cărei acțiuni ar fi fost în scrierile lor subiect de critică.

28. Manolache, Viorella, „*Elita mediacrației*” reprezintă segmentul ocupațional care deține puterea asupra mijloacelor de informare în masă, apelând la conformism intelec-

fără resentimente servicii ideologice și de pe urma ei se va trăi bine. Lipsit de conținut discursul analiștilor „cu normă întreagă în presă” introduce în spațiul public un set de prejudecăți frecventabile din punct de vedere politic. În contrapartidă, deconectat de la exigența modernă de rating actul pur de cultură riscă subfinanțarea prin lipsă de aderență la disciplina de sistem. Cultura de risc major pe care o întreține mediatic puterea supraviețuiește la dispoziția unor interese politico-economice care nu au tendința naturală de a produce istorie, ci mai degrabă preocuparea obsesivă de a produce profit. Și din păcate, în afara unor excepții conjuncturale, profitul cultural nu se naște de pe urma vreunei forme de subcultură a profitului. *Cultura profitului e spațiul de manevră al oportunismului universitar*. În acest spațiu au proliferat cei câțiva proprietari de „cultură esențială”. Pentru servanții consensului cuvintele sunt doar vehicule ale unor „delicte profitabile”. Ei au monopolizat televiziunile și nici o voce de la catedră nu se aude mai clar. Dacă sunt întrebați ei au invariabil soluții statistic relevante pentru inadecvarea structurală de care dă dovadă Hamlet și tratament complet pentru aparentul deranj emoțional pe care îl manifestă Ivan Karamazov. Pentru ce se păstrează ei în grațiile puterii n-ar trebui să fie un secret pentru nimeni.

Universitatea, în goana după excelență regurgitează forme aberante de licență pentru banalitate. Cei pe care pașii i-au purtat cândva pe culoarele vreunei școli superioare știu foarte bine la ce mă refer. Sunt destui inventatori ai apei calde care urcă zilnic la catedră cu aerul că, într-un fel sau altul, istoria științei se confundă cu propriul destin intelectual.

Vasalitatea postfeudală și cultura

Prezența formelor frecventabile de știință în orizontul discursului academic nu are în sine nimic incoerent. În definitiv Universitatea nu are misiunea de a pregăti revoluții. Gândirea insului „disciplinat” prin consens rămâne însă un reziduu toxic al tehnologiilor de putere. Ca

tual, invectivă și slogan, iar elita intelocrată, acel comentator aparent critic care se adresează unei audiențe nespecializate în probleme de larg interes public.(...) Pe un astfel de fond agonice, intelectualul public devine din ce în ce mai public și din ce în ce mai puțin intelectual, dovedind o diluare a sa în favoarea politicului care își intră, tentacular, în drepturi.”

Despre intelectualii din Est și noua cultură a consensului formă intelectuală a dexterității această gândire dezvoltă o perspectivă fatalistă asupra libertății. În temeiul său a luat naștere o perspectivă asociată întreținută politic. Educat pentru docilitate culturală, intelectualul din Est se mișcă în orizontul unei *industrii a scuzei*.²⁹ Vinovat pentru întâmplarea de a fi exponentul unei culturi minore, e mereu apăsător de teama că ar putea pierde vreo licență din Occident. Autorul castrat prin exces de complezență e produsul tipic al acestei *culturi a vasalității*. În absența unui efort larg și coerent de abilitare a culturii naționale, o societate (oricare ar fi subtilitățile ei) e condamnată la minorat. Cultura minoră e, prin definiție, spațiul propice vasalizării. Intelectualul din Est e lipsit de curaj social. Pericolul de a fi acuzat de autism cultural i se pare amenințarea fundamentală. El gândește și scrie doar sub presupuziția securizantă că, la adăpostul bibliografiilor de referință, orice posibilă critică se va limita la un dezacord previzibil cu privire la detalii fără însemnătate.

*Cultura vasalității este moștenitoarea directă a modernității ratate din Europa de Est. Ca raport politic vasalitatea postfeudală e posibilă doar în calitate de reflex al acestei culturi. Culpă morală a intelectualilor din spațiul postcomunist decurge în mod direct din incapacitatea de a indica decidenților politici fundamente morale ale acțiunii. Modernitatea ratată a împiedicat generația de intelectuali postbelici din România să fundamenteze orice formă de *Leit-kultur*.³⁰ Sursa deficitului etic cu care se confruntă lumea postcomunistă este direct legată de penuria cuvântului puternic și simplu. Acest cuvânt rămâne – de la Platon până în zilele noastre – sarcina filosofiei. Eșecul politic al Estului este înaintea de toate eșecul unui mod de a gândi.*

Determinarea deontologilor media de a arăta în mod repetat ce nu s-a făcut cum trebuie este în acest sens edificatoare. Analiza politicilor publice se concentrează simptomatic (și profund ineficient) în zona delimitării vinovățiilor. Subiectul predilect al unei societăți dominate de calamități ierarhice e corupția. Știm că ea există și o înfierăm cu mânie, dar evităm să-i privim în ochi pe corupți. Această „sfială” colectivă e întreținută cu metodă de beneficiarii ei potențiali.³¹ Cu resurse de expresie limitate drastic prin exigența de *pertinență de masă* discursul public e preluat *a priori* ca o tentativă camuflată de *reparatio*. Mai clar

29. Producția de explicații decente privitoare la un anume trecut e principala lor preocupare.

30. *Leit-Kultur*, arta sau cultura conducerii.

31. Presa de trust din Europa de Est nu a avut nici un fel de reținere în a cosmetiza problemele din justiție ale patronilor.

spus: vrem să știm cine trebuie să plece de la putere și nu vorbim decât foarte rar despre ce ar putea face cu puterea aceia care sapă de zor la temelia ei. Vrem să fim răzbunați și aici se termină abrupt așteptările politice ale unei generații eliberate de comunism dar lipsită încă de libertate.

Libertatea și democrația sunt termeni preluați la nivelul conștiinței publice ca un pachet de semnificații corelative. Progresele tehnologiilor au descoperit treptat faptul că în vreme ce fețele democrației se multiplică (adesea îngrijorător) libertatea rămâne unică.³² Democrația vie se dezvoltă pe canavaua tensionată a dialogului politic. Numai că sub pretextul dezbaterii cultura vasalității introduce în societate violența. Violența limbajului politic în Europa de Est nu mai are nevoie de probe în condițiile în care discursul de autoritate are accente resentimentare transparente. *Discursul public explică și implică, angajează subiectiv fără să fundamenteze*. El rămâne prioritar un accesoriu al ideologic al persuasiunii electorale.

În acest context zvonul a devenit spațiul privilegiat al producției de semnificație. Efectul public al acestei întâmplări e ușor sesizabil. Am moștenit (ca indivizi, dar și la nivelul comunităților) o propensiune detestabilă pentru tonul conspirativ și adevărul șoptit pe la colțuri. Stenogramele convorbirilor private ale adversarilor urmează să califice moral o clasă politică unde diferența dintre cei simpatici și cei corupți se pierde printre bancuri și aluzii deocheate.³³ Frustrarea hrănește în planul discursului cotidian vulgaritatea și în planul discursului politic cinismul și violența. În criză de cavaleri vasalitatea postfeudală nu e orizontul confruntării virile. Sufocat de intrigi Estul a devenit domeniul vaeților. *Post-comunismul rămâne în perspectivă psihanalitică un spațiu al castrării*. Aluzia și subtextul rămân constante ale discursului în spațiul public. Duplicitatea apare drept tehnica proprie performanței într-o societate unde limbajele cod tind să substituie limba. *Preeminența subtextului asupra textului* e un element de continuitate pasivă care instalează ferm post-comunismul într-o criză care nu are nimic de a face cu modernitatea.

Limbajul encratic³⁴ contemporan este moștenitorul al unei *experiențe a disimulării* pe care mediul universitar o preia sub spectrul

32. Orice noi „fețe ale libertății” au pretins unii a fi descoperit, acestea s-au dovedit de fiecare dată a fi simple măști.

33. Ar fi o dovadă de mare naivitate să privim publicarea stenogramelor unor convorbiri telefonice purtate de oameni politici sau oameni de afaceri potenți din România (în perioada 2007-2010) ca un act de justiție reparatorie.

34. Ca limbaj al puterii.

Despre intelectualii din Est și noua cultură a consensului unei complicități premeditate. Oameni care decid în domenii esențiale ale vieții publice au refuzat metodic să intre frontal în confruntări de idei (folosind „scutul” seriozității ca scuză) și totuși opiniile lor traversează ferm zona care livrează repere publice de valoare. Ei întrupează exemplar, înțepeniți sub solemnitatea unor cariere fără erori, o formă tristă de docilitate. Ca modele de succes social ei conservă mimetic o dispoziție colectivă pentru vasalitate la nivel de sistem.³⁵ Acum nu ar trebui să ne mire deloc pentru ce mulți tineri sunt gata să treacă cu vederea ceva foarte simplu și pe înțelesul oricui: *cineva care scrie cărți nu e neapărat intelectual și faptul de a cunoaște amănunțit câteva cărți de filosofie morală nu te face nici înțelept și nici respectabil.*

35. Duplicitatea limbajului și șmecheria academică sunt încurajate prin lipsa publică de reacție. Disimularea devine un soi de exercițiu de strategie tolerabil, cu argumentul că ar fi doar un produs al tranziției.